

ЕКОНОМІКА ЗНАТЬ: СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТА РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

© 2017 ТУРСЬКИЙ І. В., ГАЙДА Т. Ю.

УДК 332.1

Турський І. В., Гайда Т. Ю. Економіка знань: соціально-гуманітарні фактори розвитку та регіональні аспекти

У статті розглянуто соціально-гуманітарні фактори розвитку малого та середнього бізнесу на сучасному етапі в ракурсі причин виникнення феномена економіки знань. Як один з факторів розглянуто концепцію безумовного базового доходу. Як інші концепції економіки знань проаналізовано: парадигму бездефіцитної економіки, «кінець історії» Ф. Фукуями – як найбільш досконалу форму соціального устрою, а також концепцію хвилі Е. Тоффлера; інформаційну цивілізацію та інформаційне суспільство. На основі існуючих на сьогодні найпопулярніших концепцій економіки знань запропоновано комплексну модель взаємодії соціально-гуманітарних чинників економіки знань. Фактор надмірної масовості було виявлено як головний негативний соціокультурний чинник регіонального та бізнес-розвитку нашої держави. Зроблено висновок, що основний критерій розвитку економіки знань, який є спільним для більшості сучасних теорій, – це креативна особистість, що працює в умовах, при яких задоволені більшість її потреб.

Ключові слова: економіка, знання, підприємство, фактори розвитку, персонал, регіональний розвиток.

Рис.: 2. **Бібл.:** 14.

Турський Ігор Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і фінансів, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (вул. Руська, 56, Тернопіль, 46001, Україна)

E-mail: turihor@gmail.com

Гайда Тарас Юрійович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин і міжнародної інформації, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: taras.haida@gmail.com

УДК 332.1

UDC 332.1

Турский И. В., Гайда Т. Ю. Экономика знаний: социально-гуманитарные факторы развития и региональные аспекты

В статье рассмотрены социально-гуманитарные факторы развития малого и среднего бизнеса на современном этапе в ракурсе причин возникновения феномена экономики знаний. В качестве одного из факторов рассмотрена концепция безусловного базового дохода. В качестве других концепций экономики знаний проанализированы: парадигма бездефицитной экономики, «конец истории» Ф. Фукуями – как наиболее совершенная форма общественного устройства, а также концепция волн Э. Тоффлера; информационная цивилизация и информационное общество. На основе существующих сегодня наиболее популярных концепций экономики знаний предложена комплексная модель взаимодействия социально-гуманитарных факторов экономики знаний. Фактор чрезмерной массовости признан главным отрицательным социокультурным фактором регионального и бизнес-развития нашего государства. Сделан вывод о том, что основной критерий развития экономики знаний, который является общим для большинства современных теорий, – это креативная личность, работающая в условиях, при которых большинство её потребностей удовлетворены.

Ключевые слова: экономика, знания, предприятие, факторы развития, персонал, региональное развитие.

Рис.: 2. **Библ.:** 14.

Турский Игорь Владимирович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и финансов, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя (ул. Русская, 56, Тернополь, 46001, Украина)

E-mail: turihor@gmail.com

Гайда Тарас Юрьевич – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международных экономических отношений и международной информации, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: taras.haida@gmail.com

Turskyy I. V., Haida T. Yu. The Knowledge Economy: the Socio-Humanitarian Development Factors and Regional Aspects

The article discusses the socio-humanitarian factors in the development of small and medium-sized businesses at the current stage, in terms of the origins of the knowledge economy phenomenon. The conception of unconditional basic income was considered as a factor. Other concepts of the knowledge economy were analyzed: the paradigm of the economy of abundance, the «End of History» by F. Fukuyama – as the most perfect form of social organization, and the Toffler's wave theory; as well as the information civilization and the information society. On the basis of today's most popular concepts of knowledge economy, a comprehensive model for the interaction of socio-humanitarian factors in the knowledge economy has been proposed. The excessive massing factor has been recognized as a major negative sociocultural factor in the regional and business development of our State. It has been concluded that the basic criterion for development of the knowledge economy, which is common to most modern theories, is a creative person working in an environment where most of its needs are satisfied.

Keywords: economy, knowledge, enterprise, development factors, staff, regional development.

Fig.: 2. **Bibl.:** 14.

Turskyy Ihor V. – PhD (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Finance, Ternopil Ivan Pului National Technical University (56 Ruska Str., Ternopil, 46001, Ukraine)

E-mail: turihor@gmail.com

Haida Taras Yu. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Economic Relations and International Information, Ternopil National Economics University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: taras.haida@gmail.com

Сучасні підприємства все більшою мірою відчувають необхідність переходу до радикально нового характеру ведення бізнесу та нового типу економіки – економіки знань (*knowledge economy*). Такий вид господарювання передбачає відхід від традиційних факторів виробництва (як-то праця,

природні ресурси) та більш активне використання знань як фактора економічного добробуту для компаній, країн чи регіонів. Для сучасної економічної доби характерними є певні парадигми, передумови, які слід враховувати при обранні вектора економічних реформ нашої держави.

Парадигми економіки знань останніми десятиліттями все частіше стають об'єктом досліджень і наукових дискусій українських учених. Цей термін, популяризований ще у 1969 р. Пітером Друкером, до недавнього часу не був достатньо висвітленим в українській науці. Серед основних причин – перебування України у складі Радянського Союзу, значна відсталість економіки та культури ведення бізнесу після здобуття незалежності, кризові явища та інше. Проте зараз все більше як українських, так і світових учених стали досліджувати феномен економіки знань. Серед яких можна відзначити Дж. Гелбрейта, Дж. Белла, В. Гейця, П. Друкера, Ф. Фукуяму, М. В. Полякова, О. І. Сахненка, О. С. Топоркову, Н. Є. Рак, І. П. Малика, С. Л. Дубиківського, А. М. Сингаївську, Р. В. Хусаїнова, А. Ю. Янченка, М. М. Руденка та інших. Проте слід зазначити, що в їх працях економіка знань переважно досліджувалася в розрізі одиничних, окремо відділених явищ того чи іншого феномена.

Метою даної статті є висвітлення більш комплексного бачення та загальної моделі взаємовідносин економіки знань для того, щоб краще усвідомлювати, в якому напрямку скеровувати економічні реформи в Україні та провадити вдалу регіональну політику, у тому числі щодо розвитку малого та середнього підприємництва.

Одним із соціально-гуманітарних чинників, які можна спостерігати внаслідок появи економіки знань, є соціальна концепція так званого *безумовного базового доходу*. Згідно з цією концепцією кожному члену певної спільноти держава або ж інший соціальний інститут регулярно буде виплачувати певну суму грошей. Така виплата здійснюється всім членам спільноти незалежно від їх зайнятості, виду діяльності чи рівня доходу. При цьому в людей немає конкретного зобов'язання працювати взагалі.

Джерелами фінансування виплат базового доходу можуть виступати:

- ✦ податки;
- ✦ кошти, отримані в результаті відміни програм, які втратять актуальність через введення базового доходу (допомога безробітним, мінімальна заробітна плата і т. п.);
- ✦ екологічні збори та податки;
- ✦ рента за користування природними ресурсами, тощо.

Тобто у структурі державних витрат зміни не є кардинальними, проте обсяги деяких з них в разі запровадження такої концепції будуть вимагати значного зростання.

До позитивних наслідків запровадження такої концепції можна віднести, наприклад, такі:

- ✦ вирішення проблеми бідності;
- ✦ вирішення проблеми технологічного безробіття;
- ✦ зменшення проблеми економічної нерівності;
- ✦ зменшення витрат, які йдуть на адміністрування соціальних програм (через відсутність необхідності у контролі за ефективністю цих програм);
- ✦ поява можливості для людей займатися видом діяльності, який їм подобається, а не тим, який є найбільш прибутковим/популярним на ринку праці.

Так, проблеми пов'язані з технологічним безробіттям, турбують людство з давнини. Поява нових верстатів, конвеєрного виробництва, роботизація промисловості часто ставали причинами криз і суспільних хвилювань. За наявності в людей часу та матеріальних спроможностей з'являється можливість змінити професію, вид діяльності. За теперішніх умов це було і є практично нереальним для найбільш вразливих верств населення, які живуть «від зарплати до зарплати». Як наслідок цього зменшиться й економічна нерівність, оскільки найбільш вразливий клас фактично перестане існувати.

Взагалі ж подібні ефекти можуть привести до переходу в такий стан трудових ресурсів підприємств, у тому числі малих і середніх, при якому, незважаючи на меншу зайнятість в плані самої чисельності працівників, економічний ефект від їх праці буде вищим завдяки можливості займатися видом діяльності, який їм найбільш до вподоби. Завдяки цьому продуктивність та якість їхньої праці буде значно вищою.

Так, на *рис. 1* зображено схематичний принцип роботи такої концепції, темним кольором позначено вищу продуктивність, при цьому площа прямокутника, яка відображає кількість працюючого населення, є меншою.

Дуже часто початкова освіта або ж первинний вибір діяльності молодої людини може бути помилковим у плані її реальних бажань чи здібностей (наприклад, внаслідок тиску з боку батьків, престижу певної професії, бажання «вирватись» із бідності). З віком така людина починає розуміти, що її професія не приносить їй задоволення, і свою роботу такий працівник виконує неефективно. Водночас змінити професію, перевчитися/переорієнтуватися на інший вид діяльності дуже часто неможливо, оскільки дохід бідних прошарків населення є низьким, немає можливості заощадити достатню суму коштів, наявна власна сім'я, і людина не має змоги перестати працювати на тривалий для перенавчання час, оскільки і зарплата не буде при цьому виплачуватися. Якраз цю проблему і покликана вирішити концепція безумовного базового доходу.

Негативними сторонами безумовного базового доходу можна назвати такі:

- ✦ надзвичайна складність реалізації в теперішніх реаліях соціально-господарського устрою практично всіх країн світу;
- ✦ значні витрати з боку держави на таку систему;
- ✦ проблеми, пов'язані із притоком мігрантів, та ін.

За всю історію існування цієї концепції проводилися кілька соціальних експериментів у багатьох країнах, наприклад у Фінляндії, Німеччині, Канаді та ін., де досліджуваній групі людей виплачувався базовий дохід протягом певного періоду часу, і спостерігалися зміни у стилі та поглядах на життя і продуктивну працю. Так, часто спостерігалися такі ефекти, як збільшення кількості часу, який досліджувані витрачали на саморозвиток, поява відчуття «свободи», що приводило до виявлення більшої креативності та продуктивності у професійній діяльності, зміна професії на ту, які більше подобалась та ін. У Швейцарії у 2016 р. пройшов референдум, на якому, втім, більшість населення відмовилася від планів введення безумовного базового доходу [1; 2].

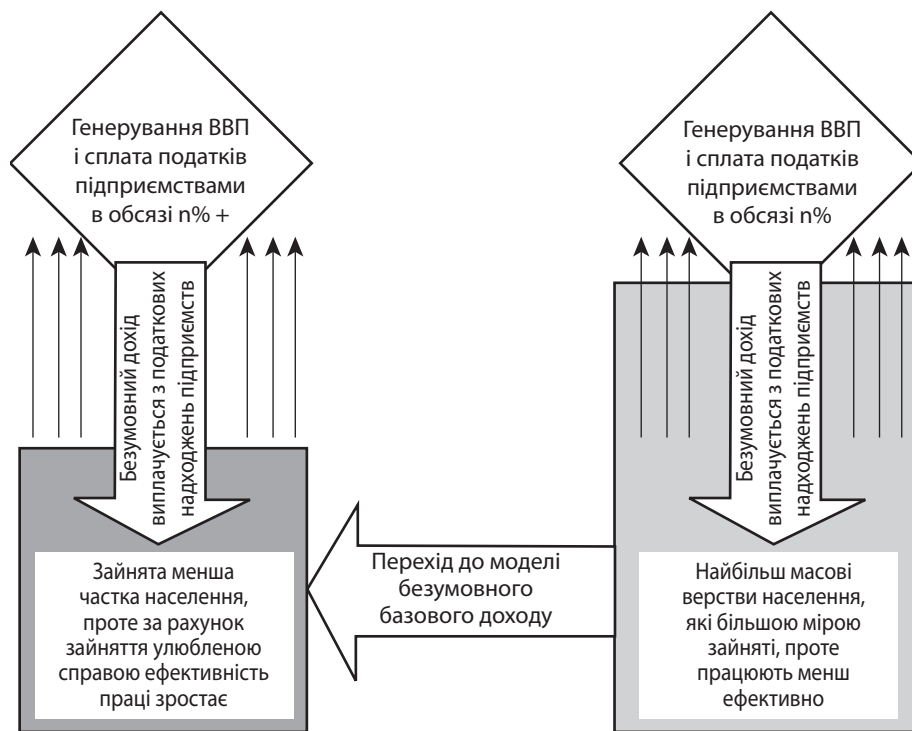

Рис. 1. Гіпотетичний позитивний ефект від наявності в людей можливостей займатися найбажанішим видом діяльності

Опитування, проведене у 2016 р. у країнах Євро-союзу, показало, що 64% жителів підтримали б уведення безумовного базового доходу. При цьому 35% знають, що він собою являє, 23% кажуть, що повністю розуміють суть та задачі цієї концепції, 25% чули про неї, 17% нічого не знають про базовий дохід. Цікавим є те, що лише 4% після введення базового доходу відмовляться працювати взагалі [3].

Проте варто розуміти, що опитування щодо таких соціально-економічних експериментів проводилися в теперішніх реаліях, коли досліджувані (опитувані) розуміли, що отримуваний ними базовий дохід є тимчасовим явищем і що згодом їм доведеться повернутися до попереднього життя, що певною мірою руйнує чистоту експерименту. Тому науковій дискусії стосовно цієї концепції тривають і досі.

Як інший соціально-гуманітарний фактор розвитку підприємств і регіонів слід згадати теоретичний феномен так званої *постдефіцитної*, або, іншими словами, *бездефіцитної економіки* (англ. – *post-work, post-scarcity economy*). Постдефіцитною можна назвати таку гіпотетичну економіку, в умовах якої переважну більшість необхідних типових споживчих (та ряду інших) товарів можна виробити у великій кількості та, що важливо, з мінімальними затратами людської праці. Таким чином, товари стають надзвичайно доступними через свою дешевизну або й взагалі безкоштовними [6].

Зазвичай згідно з концепцією бездефіцитної економіки вважають, що дефіцит не буде повністю ліквідований для всіх без винятку товарів та послуг масового споживання. Проте люди будуть мати змогу дуже легко їх отримати без докладання значних зусиль. Окрім благ широкого вжитку, наявна можливість отримати й ряд інших, не

критичних для життя товарів та послуг. Проте вчені вважають, що певні товари та послуги все ж таки будуть залишатися дефіцитними в межах описуваної концепції [4].

На сьогодні найбільша кількість вчених сходяться на думці, що постдефіцитна економіка може виникнути, базуючись на досягненнях автоматизованих технологій виробництва, завдяки появі концепції самовідтворюваних машин, більш широкому поширенню ефективного та раціонального поділу праці з урахуванням наявності як природних сировинних баз, так і джерел енергії, а також максимально ефективного їх використанню [5]. Більш фантастичні концепції ґрунтуються на появі неіснуючих на сьогодні нанотехнологій, які дозволять автоматично виготовляти задані товари, отримуючи лише загальні, базові вхідні інструкції, сировину та енергію [4]. Щодо короткострокових та більш реалістичних форм переходу до постдефіцитної економіки, вчені роблять ставку на зростаючу автоматизацію фізичної праці з використанням робототехніки [6].

Також, як уже згадувалося, для створення достатньої кількості товарів, необхідних для досягнення бездефіцитної економіки, розглядається шлях масового поширення машин та установок для швидкого прототипування та самовідтворення. Поява таких пристроїв дасть змогу їх власнику виготовити їх більшу кількість та запустити ланцюгову реакцію, після чого кожен новий власник зможе зробити ще більше копій, що приведе до зниження ціни, а конкуренція на ринку зменшить її до мінімально можливого рівня, при якому буде отримуватися прибуток. У такому випадку вартість подібної машини буде лише дуже незначно перевищувати витрати на матеріали та енергію для її виготовлення, і така ситуація буде спостерігатися в усіх галузях, де товари можуть бути виготовлені за допомогою машин [7].

Таким чином, з повністю автоматизованим виробництвом обмеження на кількість випуску товарів виникне від наявності сировинних та енергетичних обмежень, а також екологічного збитку, пов'язаного з функціонуванням виробничих технологій. Прихильники технологічного достатку часто виступають за більш широке використання відновлюваних джерел енергії та більш повної утилізації відходів виробництва/споживання з метою запобігання виснажуванню джерел енергії та сировини, а також для зменшення екологічних збитків. Так, значний наголос робиться на використанні сонячної енергії. Це пояснюється, крім очевидного факту доступності, також і тим, що вартість сонячних панелей на сьогодні продовжує знижуватися, а в разі масового впровадження автоматизованого виробництва самовідтворюваних машин і пристроїв вони стануть ще більш доступними, адже потенційна доступна сонячна енергія, яка на сьогоднішній день досягає нашої планети, перевищує споживання енергії в тисячі разів [4]. Також наявні прихильники підходу розробки та використання джерел енергії та сировини, які знаходяться за межами планети Земля. Прикладами таких джерел можуть бути астероїди чи найближчі планети. Так, астероїди можуть бути джерелом цінних металів, таких як, наприклад, нікель. І хоч у світі наявних на сьогодні технологій такий видобуток виглядає доволі міфічним у ракурсі його економічної доцільності, у майбутньому, базуючись на концепції самовідтворюваних машин та пристроїв, існує ймовірність налагодження автоматичного видобутку таких видів сировини.

У разі, якщо описані вище проблеми були б вирішені, лише капітальні витрати стали б єдиною завадою самореплікації (самовідтворення) роботизованим чи нанотехнологічним шляхом, після чого кількість одиниць благ мала б змогу масово поширитися без будь-яких додаткових витрат, маючи за природне обмеження тільки доступну сировину, яка потрібна для подальшого відтворення.

Звичайно, не можна ігнорувати того факту, що ця концепція *бездефіцитної економіки* розглядалася ще у працях К. Маркса. Він стверджував, що перехід до посткапіталістичного суспільства в поєднанні з досягненнями у сфері автоматизації дозволить значно скоротити робочу силу, яка потрібна для виробництва певних товарів. Такий стан речей врешті-решт приведе до того, що всі люди будуть мати велику кількість вільного часу, який вони зможуть витратити на науку, мистецтво та творчу діяльність. Тобто в економіці, власне, і настане описаний вище стан «постдефіциту».

Така концепція посткапіталістичного комуністичного суспільства дозволить вільно виробляти та розповсюджувати товари завдяки впровадженню автоматизації. Згідно з його ідеєю така система можна прийти через соціалістичну економіку, прогрес та активне впровадження виробничих технологій та автоматизації, що приведе до можливості вільного виробництва та поширення благ. Проте він все ж не вважав, що фізичну працю вдасться повністю замінити лише технологічними досягненнями.

Отже, можемо зробити висновок, що класик в кінцевому рахунку бачив постдефіцитну економіку в дуже подібному до сучасних авторів ракурсі, проте шлях та траєкторію розвитку до неї для існуючого на той момент суспільства він вбачав в іншому. На нашу думку, саме практика ведення господарства у Радянському Союзі продемонструвала нереальність такого способу досягнення цієї мети.

Наступним автором, чії постулати є актуальними для даного дослідження, є Ф. Фукуяма із його концепцією «*кінець історії*». У своїх працях і наукових поглядах науковець розкриває домінування ліберальної демократії як кінцевої та найбільш досконалої соціокультурної еволюції людства та ефективної форми влади та управління. Все ж автор розглядає цю теорію не як кінець історії в широкому розумінні, але як найбільш досконалу форму суспільного устрою та кінець протистояння ідеологій, війн та глобальних катаклізмів антропогенного походження [9].

Останнє століття повною мірою розкрило всі негативні наслідки, що виникли внаслідок тоталітаризму, авторитаризму – війни, геноциди, масові антропогенні потрясіння тощо. Таким чином, сама собою назріла криза авторитаризму як неважкого та неефективного способу організації влади [8]. Водночас найбільш дієвою, ефективною та життєздатною залишилася система ліберальної демократії, хоча і з певними притаманними їй недоліками [11].

Історична практика продемонструвала, що практично у всіх випадках зміни влади та повалення авторитарного режиму це відбувалося завдяки добровільній відмові бодай частини попередньої, авторитарної, влади і передачі її новій, демократично обраній. Це демонструє, що демократія залишається найбільш досконалою формою суспільного устрою на рівні підсвідомості. Таким чином, демократія є основним джерелом легітимної влади [9].

Говорячи про форму влади, слід зазначити, що мова йде не лише про власне державне управління, але й про весь комплекс соціально-економічної організації функціонування держави. Тобто цінності демократії – свобода волевиявлення, розвитку, право на достойне життя та інше – є найефективнішим вектором людського розвитку [12, с. 5]. А такий розвиток неможливий без інформації, її вільного поширення та рівноправного доступу до неї всім членам соціуму, у тому числі суб'єктам господарювання.

Також важливим моментом є доречні акценти Ф. Фукуяма в баченні загального характеру природничих і технічних наук. У них прослідковуються паралелі в загальноконцептуальному напрямі розвитку, появи спільних підходів, інструментів до вивчення проблем у різних сферах. Такі висновки стало можливим зробити саме завдяки всезагальній інформатизації та взаємообміну інформацією, а найголовніше – появи поняття інформаційного ресурсу.

Іншим двигуном демократичних перетворень та позитивних зрушень, зокрема в аспекті економічного розвитку, є прагнення людей до визнання, потреби в

самоповазі, власній достоїнності, самооцінці. Очевидно, що все це найбільш повною мірою може бути задоволене лише в умовах демократичного устрою, чим, власне, і зумовлена його популярність, на думку автора [10].

Резюмуючи вищеописані постулати Ф. Фукуями, можна стверджувати, що прямування до соціальної демократії певною мірою варто ототожнити із прямуванням до економіки знань через наявність описаних вище спільних рис.

Формуючи модель соціально-гуманітарних чинників розвитку підприємств і регіонів, не можна не згадати автора соціально-економічної концепції «інформаційної цивілізації» Е. Тоффлера, яка до сьогодні залишається актуальною та перегукується з багатьма підходами сучасних економістів-футурологів. Основними тезами його праць є поділ розвитку людства на кілька головних фаз, які він назвав хвилями, що органічно виштовхують попередні з культурних, політичних та економічних векторів існування [14]:

- ✦ *перша хвиля* – аграрне суспільство, яке з'явилося після первіснообщинного ладу та первинного розвитку економічної взаємодії;
- ✦ *друга хвиля* пов'язана із процесами індустріалізації, появою масового виробництва, бурхливого розвитку промисловості, виникнення конвеєрного виробництва, масової освіти, більш масового споживання тощо;
- ✦ *третья хвиля* є постіндустріальним суспільством, яке спостерігається в розвинутих країнах світу, основними особливостями якого є виникнення інформаційного суспільства, інтенсивна інформатизація усіх сфер життя людини та їх так звана «демасифікація» (поява різноманітних стилів життя, субкультур).

Проте найбільш знаковою рисою останнього етапу є заміщення матеріальних ресурсів таким ресурсом, як інформація та підвищення ролі окремих індивідів, які, на відміну від попередніх етапів, можуть розпочинати, змінювати та вдосконалювати цілі соціально-економічні явища та процеси.

Особливо цікавим є бачення Е. Тоффлером інформаційного суспільства без акцентування уваги на аспекті технологій, розумних машин та роботів як ключового фактора до переходу в цю епоху. Навпаки, він у певному сенсі протиставляє причини еволюції у викладенні традиційних сучасних авторів щодо постдефіцитної економіки і ставить на перше місце людину як головного драйвера технологічного прогресу та розвитку. Причому людина розглядається автором не як безіменна клітина серед безлічі в тілі світового організму, а як окрема унікальна особистість, яка буде розвиватися з часом, і кількість, варіативність таких унікальностей буде лише збільшуватися, що і приводитиме до різноманітних соціально-економічних, гуманітарних проривів, які, власне, і будуть рухати прогрес. Саме багатогранність шляхів розвитку, культурних особливостей та менталитетів буде породжувати креативні та екстраординарні шляхи модернізації суспільно-економічних механізмів та вирішення нових проблем людства, які обов'язково

виникатимуть на шляху його розвитку. Власне, причиною такого розвитку виступає бажання та цілеспрямована креативна праця людини, яка стає можливою лише при забезпеченні добробуту та мотивації працівника.

Основним ресурсом виробництва, матеріалом у такому суспільстві виступають знання. Уже сьогодні таке твердження повною мірою збувається, оскільки традиційні питання економічної теорії «як виробляти?», «скільки виробляти?» вже не стоять. Більш нагальними питаннями є ідея самого виробництва, підприємницькі здібності, регіонів збуту, шляхів та способів просування товару чи послуги. Тобто на сучасному етапі для загального кола масових споживачів виробляти можна все, що завгодно і в будь-якій кількості. Проте перед компаніями виникають нові запитання – як виділитися серед конкурентів; яким чином забезпечити, задовольнити або ж взагалі створити попит; які нові потреби виникають у споживача і яким чином можна їх найкраще і найповніше задовольнити? Підприємства будуть шукати відповіді саме на такі питання в найближчому майбутньому, і ці відповіді можуть дати лише інформаційні ресурси, володіння якими і буде забезпечувати компаніям та країнам економічне домінування [13].

Гонитва за інформаційним ресурсом буде стимулювати людину до постійного розвитку і вдосконалення. Саме такий розвиток і спричинить появу інформаційного постіндустріального суспільства, яка буде природною тягою людини до вдосконалення.

Звісно, подібний перехід буде супроводжуватись і зміною, революцією форм влади, яка обов'язково мусить змінитися в позитивному плані внаслідок нових досягнень соціуму. Адаже вдосконалення інформаційної взаємодії певною мірою «відкриває очі» на реальні проблеми та шляхи вирішення існуючих проблем для широкого кола громадян світу. Таким чином, традиційні популістські методи управління та прийняття рішень просто не будуть працювати [13].

Отже, рушійною силою виступають знання, які вже сьогодні є домінують розвитку підприємств, регіонів та країн, а, згідно з науковими поглядами Е. Тоффлера, вони такими залишаться і в майбутньому, що підтверджує актуальність цього чинника соціально-гуманітарного розвитку.

Резюмуючи вищезгадані концепції та напрацьованя вітчизняної та закордонної науки, можна запропонувати таку модель соціально-гуманітарних чинників трансформації сучасної економіки як на рівні підприємств, так і на рівні регіонів (рис. 2). Загалом можна виділити доволі традиційні історичні трансформації економік різних країн світу, коли примітивне, аграрне суспільство переходить у індустріальне. Приблизно в цей час у світовій історії розпочинаються глобалізаційні процеси, які відбуваються по сьогоднішній день, і переважно всі науковці сходяться на тому, що ці процеси будуть ще більш інтенсифікуватись.

Із індустріальної економіки розвинені країни переходять у постіндустріальну фазу розвитку суспільства, яку зараз можна спостерігати в найбільш розвинутих країнах світу. Спостерігається значне підвищення яко-

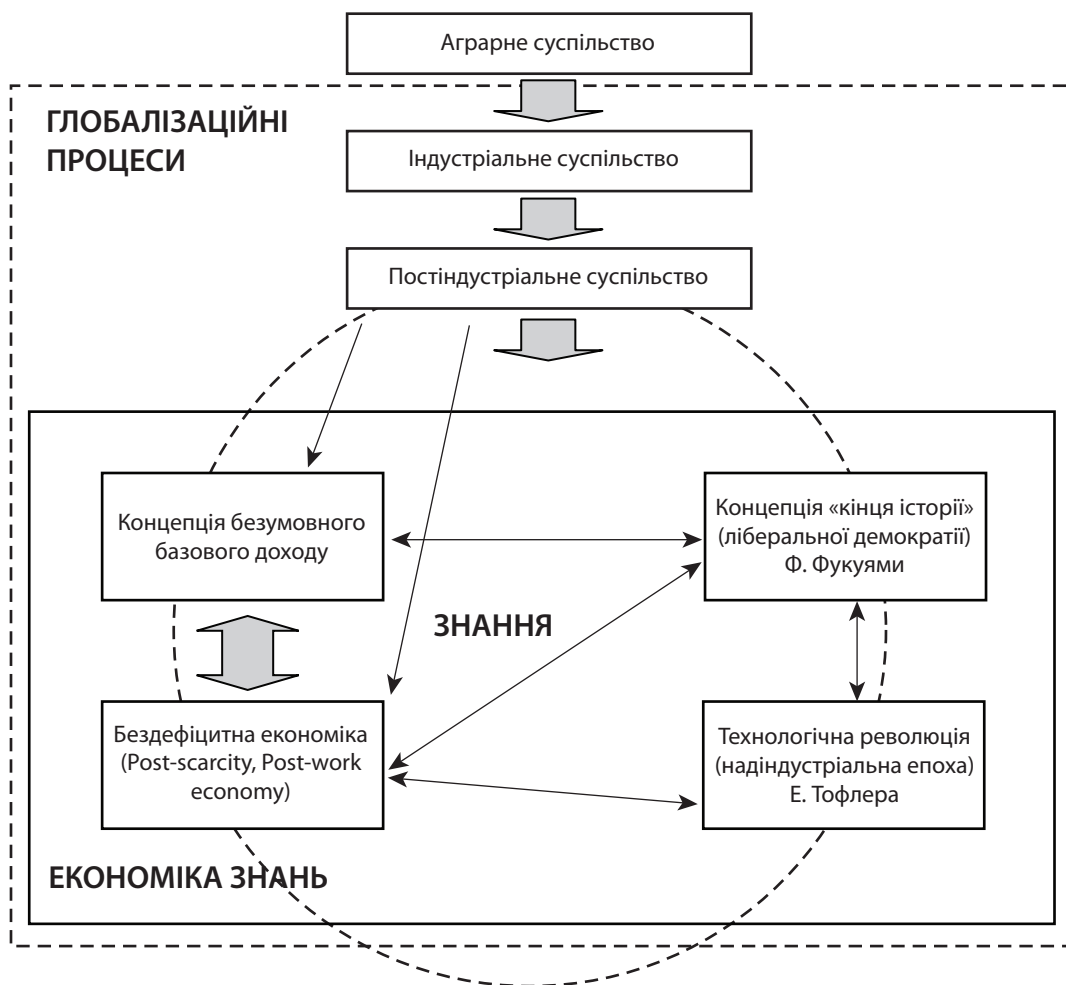

Рис. 2. Модель соціально-гуманітарних чинників розвитку підприємств і регіонів

сті життя, громадяни таких країн отримують задоволення базових потреб згідно з відомою «пірамідою потреб Маслоу». Відповідно до цього в них виникають потреби більш високого рівня, а саме: в самоактуалізації, у повазі, визнанні та ін. Задоволення цих потреб найімовірніше може відбуватись із всебічним інтелектуальним розвитком особистості. Власне, з інтенсивним інтелектуальним розвитком членів соціуму всі згадані вище науковці й асоціюють появу феномена економіки знань.

Звісно, погляди вчених на дане поняття відрізняються, проте у всіх них є спільна риса – економіка знань є наслідком інтелектуалізації усіх сфер життя людини.

На нашу думку, зображені на рис. 2 причинно-наслідкові зв'язки та переходи між етапами (елементами) економіки знань можуть бути саме такими. Очевидно, із інтелектуальної економіки немає вороття в постіндустріальну епоху, рівно так само, як економіка певної країни не може перестрибнути, скажімо, з індустріального суспільства до бездефіцитної економіки, подібних прецедентів у довгостроковій перспективі у світовій історії не спостерігалося. Проте відслідкувати чи передбачити переходи (первинність) категорій ліберальної демократії Ф. Фукуяма, концепції безумовного базового доходу, бездефіцитної економіки та надіндустріальної епохи на сьогодні не є можливим. Можна зробити припущення, що будь-який із зображених елементів може

бути як причиною, так і наслідком, соціум може переходити від одного до іншого. Але не викликає заперечення той факт, що всі ці концепції мають одну надзвичайно важому рису – фактор накопичення та всебічного поширення знань у найрізноманітніших формах.

Щодо України, то не викликає дискусій той факт, що наша держава поглинута світовими глобалізаційними процесами. Незважаючи на відносно недавно отриману незалежність, а також на регулярні кризові явища, наша країна все ж має певні конкурентні переваги на світовому ринку. Так, для прикладу, Україна є одним із світових лідерів у виробництві соняшникової олії. Іншим надзвичайно втішним економічним фактом є лідерство у сфері аутсорсингових ІТ-послуг. Це означає, що існують всі підстави для прискорення регіонального розвитку у випадку ефективного реформування економіки на засадах соціально-гуманітарного розвитку підприємництва. Проте слід розуміти, що наша держава загалом залишається економічно відсталою, особливо в плані рівня життя та реальних доходів населення. З точки зору рекомендацій щодо шляхів розвитку можна виділити як позитивні, так і негативні моменти, урахування яких може дати прискорення економічному розвитку загалом і соціально-гуманітарним удосконаленням зокрема.

Знаходження не на лідерських позиціях дозволяє аналізувати та використовувати досвід країн-лідерів, які вже пройшли цей етап розвитку. Причому даний досвід можна запозичити на всіх рівнях – від малого підприємства до регіону або ж навіть реформ на загальнодержавному рівні. Звісно, не кожен приклад розвинутої економіки може бути застосований, адже очевидно, що існують регіональні особливості не лише на рівні забезпеченості природними чи економічними ресурсами, але й на рівні культури чи менталітету громадян.

Саме тут на допомогу приходять концепції розвитку економіки знань – розвиток інформаційної взаємодії, підвищення якості освіти, інновації у сфері інформаційних технологій. Усе це за допомогою інноваційних креативних рішень дозволить внести модифікації в існуючі (напрацьовані світовою практикою) моделі розвитку нерозвинутих економік та виявити власні шляхи та приховані резерви економічного зростання. І цілком очевидним є той факт, що зростання економіки держави не може відбутися само собою, зміни, на нашу думку, найдоцільніше розпочинати з мікрорівня. Адже зрозуміло, що навіть проведені на макрорівні реформи все одно націлені на зміну процесів і явищ на рівні підприємств і регіонів.

Врешті-решт очевидно, що ресурси на проведення реформ є обмеженими, особливо в реаліях України. Тому немає змоги здійснювати економічні модифікації широким фронтом. Виходячи із згаданих позицій соціально-гуманітарного розвитку підприємств і регіонів важко буде помілитись, якщо зосередити реформаторську увагу на ключовому аспекті, який є спільним для всіх футурологічних течій сучасної світової економічної науки, а саме – на розставленні акцентів і всебічному вдосконаленні та стимулюванні появи економіки знань у нашій державі.

Важливо відмітити ряд інших соціально-гуманітарних чинників, фактично отриманих у спадок від радянського суспільного ладу і які можна вважати негативними. Вони, навпаки, перешкоджають демократичному поступу, певною мірою гальмуючи економічний розвиток у цілому та бізнес-культуру зокрема. Ці чинники загалом можна об'єднати в один – надмірна масовість (колективність) соціального життя та мислення людей. Так, в Україні ще й досі існує пережиток радянської системи культивування спільності, надмірного тиску колективу. Причому це прослідковується як у системі базової, професійної, вищої освіти, так і на місцях працевлаштування. Наявність «стандартів» на роботі (частування співробітників алкогольними напоями з приводу днів народження, народження дитини, також неприємність заможності серед нижчих верств населення (хоча таке спостерігається і в демократичних суспільствах), насадження «неприємності» певних професій серед широких верств населення – художників, композиторів та ін.). Також сюди можна віднести самопропаганду соціумом моделі (лінії) життя. Причина подібних пропагандистських заходів є достатньо характерною для тієї епохи – масова свідомість, виражена у стандартизованих життєвих цінностях, була вигідною і

достатньо поширеною для радянської соціальної системи. У тих умовах вважалося, що ефективність функціонування державного механізму визначалась кількістю робочої сили, а не її якістю.

Конкретними ж наслідками подібних пережитків на сучасному етапі розвитку української економіки можуть бути:

- ★ «стирання» особистості;
- ★ падіння продуктивності праці;
- ★ менша кількість креативних ідей як на рівні управлінських ідей, так і на рівні рядового працівника установи/фірми;
- ★ незадоволеність життям внаслідок тиску соціуму на особистість та ін.

Власне, наявність подібних пережитків комуністичного ладу на рівні фантомних ментальних цінностей говорить про знаходження нашої держави на етапі переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, що, на нашу думку, певною мірою, є проблемою, яка потребує подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

Для визначення рекомендацій на рівні підприємств і регіонів щодо прискорення соціально-гуманітарного розвитку з описаного вище можна стверджувати, що питання добробуту окремо взятої людини, працівника, елемента суспільства є одним із найважливіших факторів економічного прогресу. Адже зрозуміло, що вмотивована і водночас щаслива, задоволена життям людина працює набагато продуктивніше і генерує додатковий прибуток підприємству за рахунок креативних ідей, шляхом перетворення інформації у знання та через застосування до цих знань підприємницьких ініціатив і здібностей. Саме забезпечена всім необхідним для комфортного життя особистість є невід'ємним елементом, який стане і наслідком, і причиною виникнення феномена економіки знань на теренах нашої держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Switzerland's voters reject basic income plan. BBC News. 2016. URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-36454060>
2. Welcome to the post-work economy. Fastcoexist. 2016. URL: <http://www.fastcoexist.com/3056483/welcome-to-the-post-work-economy>
3. Jaspers N. What do Europeans think about basic income? Survey Results from April 2016. URL: http://www.basicincome.org/wp-content/uploads/2016/05/EU_Basic-Income-Poll_Results.pdf
4. Sparrow R. Negotiating the nanodivides. In *New Global Frontiers in Regulation: The Age of Nanotechnology*/Graeme Hodge, Diana Bowman and Karine Ludlow (eds). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2007. P. 87–107.
5. Chernomas R. Keynes on Post-Scarcity Society. *Journal of Economic Issues*. 1984. Vol. 18. No. 4. P. 1007–1026.
6. Das A., Anders Ch. J. Post-Scarcity Societies (That Still Have Scarcity). 2014. URL: <http://www.webcitation.org/6d2RghYpt>
7. Biever C. 3D printer to churn out copies of itself. *New Scientist*. 2005. URL: <https://www.newscientist.com/article/dn7165-3d-printer-to-churn-out-copies-of-itself>
8. Held D. Liberalism, Marxism and Democracy. *Theory and Society*. 1993. Vol. 22. No. 2. P. 249–281.

9. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992. 418 p.

10. Фукуяма Ф. Конец истории? *Вопросы философии*. 1990. № 3. С. 84–118.

11. Fukuyama F. The history at the end of history. The Guardian. 2007. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/apr/03/thehistoryattheendofhist>

12. Fukuyama F. The End of History? The National Interest. URL: https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf

13. Тоффлер Э. Шок будущего. М.: АСТ, 2001. 560 с.

14. Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 2004. 784 с.

REFERENCES

Biever, C. "3D printer to churn out copies of itself" New Scientist. 2005. <https://www.newscientist.com/article/dn7165-3d-printer-to-churn-out-copies-of-itself>

Chernomas, R. "Keynes on Post-Scarcity Society". *Journal of Economic Issues*. Vol. 18, no. 4 (1984): 1007-1026.

Das, A., and Anders, Ch. J. Post-Scarcity Societies (That Still Have Scarcity), 2014. <http://www.webcitation.org/6d2RghYpt>

Fukuyama, F. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 1992.

Fukuiaama, F. "Konets istorii?" [The end of the story?]. *Voprosy filosofii*, no. 3 (1990): 84-118.

Fukuyama, F. "The history at the end of history". The Guardian. 2007. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/apr/03/thehistoryattheendofhist>

Fukuyama, F. "The End of History?" The National Interest. https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf

Held, D. "Liberalism, Marxism and Democracy". *Theory and Society*. Vol. 22, no. 2 (1993): 249-281.

Jaspers, N. "What do Europeans think about basic income?". Survey Results from April 2016. http://www.basicincome.org/wp-content/uploads/2016/05/EU_Basic-Income-Poll_Results.pdf

Sparrow, R. *Negotiating the nanodivides. In New Global Frontiers in Regulation: The Age of Nanotechnology* Cheltenham. UK: Edward Elgar Publishing, 2007.

"Switzerland's voters reject basic income plan". BBC News. 2016. <http://www.bbc.com/news/world-europe-36454060>

Toffler, E. *Shok budushchego* [Shock of the future]. Moscow: AST, 2001.

Toffler, E. *Tretya volna* [The Third Wave]. Moscow: AST, 2004.

"Welcome to the post-work economy". Fastcoexist. 2016. <http://www.fastcoexist.com/3056483/welcome-to-the-post-work-economy>